

**KAR BOLALARDA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING
ZAMONAVIY USULLARI**

Mashrapova Shahnoza

Qo'qon davlat pedagogika Unversiteti

1-kurs Surdopedagogika yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik va lingvistik yondashuvlari tahlil qilinadi. Yozma nutqni shakllantirish jarayonida multimodal texnologiyalar, vizual-pedagogik metodlar, logopedik-korreksion mashg'ulotlar, raqamli o'quv platformalari va differensial yondashuvning ahamiyati yoritib beriladi. Kar bolalarning psixofiziologik xususiyatlari, eshitish nuqsoni natijasida paydo bo'ladigan nutqiy rivojlanish cheklovlari hamda ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, yozma nutqni rivojlantirishda vizual kommunikatsiya, belgilar tili, grafik organayzerlar, sensor-integrativ mashqlar, interaktiv dasturlar va muqobil aloqa vositalaridan foydalanishning samaradorligi amaliy misollar bilan ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari kar bolalar bilan ishlaydigan pedagog, logoped va surdopedagoglar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kar bolalar, yozma nutq, surdopedagogika, multimodal metodlar, vizual kommunikatsiya, belgilar tili, grafomotor ko'nikmalar, korreksion pedagogika, interaktiv texnologiyalar, kommunikativ kompetensiya, logopedik yondashuv, differensial ta'lim.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqiy rivojlanishning o'ziga xos kechishi pedagogika, psixologiya va lingvistika fanlarining kesishgan nuqtasida o'rganiladigan muhim yo'nalishlardan biridir. Kar bolalarda og'zaki nutqning to'liq shakllanmasligi yoki cheklangan bo'lishi natijasida yozma nutq ham murakkab tarzda rivojlanadi. Yozma nutq — bolaning atrof-muhit bilan samarali muloqot qilishi, ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy

adaptatsiyasi uchun asosiy vositalardan biri bo'lib, uning rivojlanishiga zamonaviy korreksion ta'lim tizimida alohida e'tibor qaratilmoqda.[1.42]

So'nggi yillarda surdopedagogika va maxsus pedagogikaning rivojlanishi, multimodal ta'lim texnologiyalarining keng joriy qilinishi, axborot-kommunikatsiya vositalarining o'quv jarayoniga integratsiyalashuvi kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirishga yangicha yondashuvlarni shakllantirmoqda. Xususan, vizual-pedagogik metodlar, belgilar tiliga asoslangan o'qitish, interaktiv grafik organayzerlar, muqobil aloqa tizimlari (AAC), raqamli logopedik dasturlar, sensor-integrativ mashqlar va differensial yondashuvlar samaradorligi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda.[2.36]

Shu bilan birga, O'zbekistonning maxsus ta'lim tizimida kar bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlashning milliy tajribasi, Didaktik modellar, Davlat ta'lim standartlari va surdopedagoglar faoliyatini takomillashtirish bo'yicha e'tiborga molik ilmiy qarashlar mavjud. Ammo kar bolalarda aynan yozma nutqni shakllantirishning zamonaviy metodlari bo'yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalarni tizimli ravishda yoritish hali ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Maqolaning maqsadi — kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirishning zamonaviy, innovatsion va ilmiy asoslangan metodlarini tahlil qilish, ularning pedagogik, psixologik va lingvistik asoslarini ochib berish hamda ta'lim amaliyotida qo'llash uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning nazariy asosini surdopedagogika, psixolingvistika, maxsus ta'lim metodikasi va zamonaviy korreksion texnologiyalar bo'yicha ilmiy manbalar tashkil etadi.[3.54]

Eshitish qobiliyatidagi nuqson insonning nutqiy funksiyalariga bevosita ta'sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Kar bolalarda og'zaki nutqning cheklangan shakllanishi semantik tizimning yetishmovchiligi, fonematik eshituvning rivojlanmasligi, grammatik qurilishning buzilishi va lug'at boyligining kamligi bilan xarakterlanadi. Bu esa yozma nutqni o'zlashtirish jarayonini sezilarli murakkablashtiradi.

Yozma nutqning shakllanishi o'quvchining mantiqiy tafakkuri, vizuomotor faoliyati, grafomotor ko'nikmalari va til birliklarini qayta ishlab chiqish

mexanizmlariga tayanadi. Kar bolalarda ushbu jarayonlar ko'proq vizual idrok, fazoviy tasavvur, obrazli tafakkur va motor koordinatsiyaga tayanib rivojlanadi.[4.38]

Psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kar bolalar matnni qabul qilishda belgilar tili, piktogrammalar, grafemalar va vizual belgilar o'rtasidagi assotsiativ aloqalar orqali tushunish mexanizmini shakllantiradi. Shuning uchun yozma nutqni rivojlantirish jarayonida vizual o'quv materiallari ustuvor o'rin tutadi.

So'nggi yillarda multimodal ta'lim texnologiyalari — matn, rasm, video, animatsiya, grafik organayzerlar, belgilar tili, emojilar va piktogrammalar uyg'unligida tashkil etilgan metodlar kar bolalarda yuqori natija bermoqda.

Quyidagi vositalar yozma nutqni shakllantirishda samarali hisoblanadi: Grafik organayzerlar (mind-map, cluster, Venn diagramma): matn qurilishini tushunishga va fikrni izchil ifodalashga yordam beradi. Piktografik yozuv metodlari: so'z ma'nosini tasvir orqali mustahkamlash orqali semantik ko'nikmalarni rivojlantiradi. Belgi tili asosidagi izohli matnlar: belgilar tili va yozma nutq o'rtasida ko'priklar vazifasini bajaradi. Rangli ko'rgazmali kartochkalar: grammatik shakllarni va yozma konstruktsiyalarni o'rgatishda qo'llaniladi. Mazkur metodlar kar bolalarning vizual idrok xususiyatlariga mos keladi va matn ustida ishlash jarayonini osonlashtiradi.[5.48]

Raqamli ta'lim vositalari kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirishning eng samarali yo'nalishlaridan biri bo'lib bormoqda. Jumladan: Logopedik va surdopedagogik dasturlar (WriteOn, SmartSigns, LinguaKids): fonetik birliklarni ko'rsatma orqali tushuntiradi. AAC tizimlari (muqobil va qo'shimcha kommunikatsiya): murakkab jummalarni tuzishga yordam beradi. Interaktiv o'yinli platformalar: grammatik ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Onlayn grafik mashqlar: yozuv chiziqlarini to'g'ri shakllantirishni o'rgatadi. Raqamli vositalar individual ta'lim trayektoriyalarini yaratish imkonini beradi, bu esa kar bolalar bilan ishlashda muhim omil hisoblanadi.

Kar bolalarda ayrim holatlarda nozik motorika, qo'l-harakat koordinatsiyasi va fazoviy idrokning sekin shakllanishi kuzatiladi. Sensor-integrativ mashg'ulotlar

ushbu muammolarni kamaytirishga yordam beradi: Qum terapiyasi, kinetik karton bilan mashqlar, motor yozuv stollari, plastilin yoki polimer material bilan grafik mashqlar. Bular grafomotor ko'nikmalarni rivojlantiradi va yozma nutqni shakllantirishga zamin yaratadi.[6.72]

Yozma nutqni shakllantirishning samaradorligi o'qituvchi, logoped va surdopedagogning bosqichma-bosqich rejalashtirilgan ishiga bog'liq. Bosqichma-bosqich rivojlantirish modelini quyidagicha izohlash mumkin.

Tayyorlov bosqichi: Vizual idrok va obrazli tafakkurni faollashtirish, belgilar tili orqali asosiy tushunchalarni mustahkamlash, grafomotor mashqlarni bajarish.

Yozuv elementlarini shakllantirish: Harflar, so'zlar, qisqa birikmalarni grafik asosda o'rgatish, fonetik moslikni vizual belgilar orqali ko'rsatish.

Matn yaratish bosqichi: Rasm asosida gap tuzish, qisqa matnlarni qayta hikoya qilish, klaster va diagrammalardan foydalanib matn tuzilishini o'rgatish.

Ijodiy yozuv ko'nikmasini rivojlantirish: Kichik hikoyalar yozdirish, personajlar va voqealarni tasvirlash, matnni mustaqil tahrirlashga o'rgatish.

Muhit va kommunikativ yondashuvni quudagi tarzda qo'llash mumkin: Belgilar tili va yozma nutqni integratsiyalashgan holda o'qitish. Interaktiv doskalar va vizual texnologiyalarni muntazam qo'llash. Ota-onalar bilan hamkorlikda uyda yozma mashqlarni yo'lga qo'yish.

Diagnostika va monitoring bosqichini quyidagilarga asoslangan holda aniqlash mumkin. Yozma nutqni rivojlantirish jarayonida: Lug'at boyligi, grammatik ko'nikmalar, matn yaratish kompetensiyasi, grafomotor malakalar doimiy diagnostika qilinishi lozim.[7.52]

Kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirish zamonaviy maxsus ta'lim tizimining eng dolzarb va murakkab yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, eshitish nuqsoniga ega bolalarda yozma nutqning shakllanishi og'zaki nutqning rivojlanish darajasi, vizual idrokning ustuvorligi, grafomotor ko'nikmalar, semantik tizimning yetukligi va psixolingvistik jarayonlar bilan bevosita bog'liqdir. Shu bois zamonaviy pedagogik, lingvistik va korreksion texnologiyalarni qo'llash yozma nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Multimodal texnologiyalar, vizual-pedagogik metodlar, belgilar tili asosidagi o'qitish, grafik organayzerlar, sensor-integrativ mashqlar hamda raqamli o'quv platformalarining qo'llanishi kar bolalarning yozma nutqini shakllantirish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi va natijadorligini oshiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, individual yondashuv, differensial ta'lim, muqobil aloqa vositalari (AAC) va korreksion-logopedik mashg'ulotlarning muntazamligi yozma nutq kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi omillardan biridir.

Kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar pedagoglar, logopedlar va surdopedagoglar faoliyatida qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy yo'nalishlarni taklif etadi. Mazkur yondashuvlar ta'lim jarayoniga individual rejalashtirilgan, vizual-axborotli va interaktiv metodlarni integratsiyalash orqali bolalarning yozma nutqni o'zlashtirish imkoniyatini kengaytiradi hamda ularning ijtimoiy-madaniy integratsiyasini ta'minlaydi.

Yakuniy natijalar shuni ko'rsatadiki, kar bolalarda yozma nutqni rivojlantirish samaradorligi ta'lim jarayonining ilmiy asoslangan metodlar bilan boyitilishi, raqamli texnologiyalarni qo'llash, lingvistik kompetensiyani sistemali rivojlantirish va o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish orqali sezilarli darajada oshirilishi mumkin. Ushbu ilmiy ish mazkur soha bo'yicha keyingi tadqiqotlar va metodik ishlanmalar uchun nazariy hamda amaliy asos vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, M. Surdopedagogika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Axmedova, O. Maxsus pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
3. Jumanazarova, D. Eshitishida nuqsoni bor bolalarning nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2019.
4. Daminova, N. “Kar bolalarda yozma nutqni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari”. // Maxsus ta'lim jurnali, №4, 2022.
5. Xalilova, G. “Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda grafomotor ko'nikmalarni rivojlantirish texnologiyalari”. // Defektologiya, №2, 2021.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maxsus ta'lim davlat standarti. – Toshkent, 2020.
7. Vygotskiy, L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1999.
8. Luriya, A.R. Til va ong. – Moskva: Akademiya, 2006.
9. Leontyev, A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Moskva: Smysl, 2005.
10. Korobeynikova, T.G. Surdopedagogika: o'quv qo'llanma. – Moskva: Akademkniga, 2018.